JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Potinkara, Nika; Raippalinna, Liia-Maria; Turunen, Arja

Title: Diskurssintutkimus

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Outi Fingerroos, Konsta Kajander, Tiina-Riitta Lappi ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: https://rightsstatements.org/page/InC/1.0/

Please cite the original version:

Potinkara, N., Raippalinna, L.-M., & Turunen, A. (2022). Diskurssintutkimus. In O. Fingerroos, K. Kajander, & T.-R. Lappi (Eds.), Kulttuurien tutkimuksen menetelmät (pp. 329-350). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas, 274. https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/tl.274/

Diskurssintutkimus

Nika Potinkara
https://orcid.org/0000-0002-0450-8739

Liia-Maria Raippalinna
https://orcid.org/0000-0002-1841-8777

Arja Turunen[1]
https://orcid.org/0000-0002-3589-5380

Tässä luvussa tarkastelemme diskurssintutkimusta. Aluksi käsittelemme diskurssintutkimuksen teoreettista viitekehystä, joka kiinnittyy sosiaaliseen konstruktionismiin ja määrittelee sitä, millaiset kysymyksenasettelut diskurssintutkimuksen piirissä ovat mahdollisia. Esittelemme lyhyesti diskurssintutkimuksen erilaisia suuntauksia ja kuvaamme esimerkkien kautta sen soveltamista etnologiassa ja sen lähitieteissä. Luvun lopussa annamme käytännön esimerkin siitä, millaista analyysia diskurssintutkimuksen viitekehyksessä voidaan tehdä: millaisia kysymyksiä tutkimusaineistolle voi esittää, miten analyysi etenee ja millaista tietoa se tuottaa. Lopuksi pohdimme, millaisiin tutkimuksiin diskurssintutkimuksellinen lähestymistapa soveltuu.

Mitä diskurssintutkimus on?

Diskurssintutkimus on kielenkäytön tutkimusta. Kielenkäytöllä voidaan tässä yhteydessä tarkoittaa monenlaisia kommunikaation muotoja, kuten suullista puhetta, kirjoitettua tekstiä, viittomakieltä tai kuvallista ilmaisua – mitä tahansa merkityksiä välittävää toimintaa.

1 Turunen on laatinut artikkelin osana Koneen säätiön rahoittamaa projektia "Naisten, miesten ja lasten parhaaksi! Yhdistys 9 ja kamppailu sukupuolten tasa-arvosta 1960-luvulla" (Turunen, apurahanumero 201805372).

https://doi.org/10.21435/tl.274

Diskurssintutkimuksessa mielenkiinto ei kuitenkaan kohdistu kieleen sinänsä, vaan kielenkäyttöä tarkastellaan sosiaalista todellisuutta tuottavana toimintana.

Ihmistieteissä 1960–1970-luvuilla tapahtuneen niin kutsutun kielellisen käänteen myötä yhä useammat tutkijat ovat kiinnostuneet kielen merkityksestä sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa (Bhatia, Flowerdew & Jones 2008b, 1; Egan Sjölander 2011, 13; Angermüller, Maingueneau & Wodak 2014b, 1). Diskurssintutkimusta tekevät nykyään monia eri tieteenaloja edustavat tutkijat, ja heidän aineistonsa ja menetelmänsä voivat poiketa suuresti toisistaan (ks. esim. van Dijk 2011; Angermüller, Maingueneau & Wodak 2014a; Tannen, Hamilton & Schiffrin 2015).[2] Kaikkia tutkimussuuntauksia kuitenkin yhdistää näkemys siitä, että kieli ei ainoastaan heijasta todellisuutta vaan myös tuottaa sitä. Kieli ei välitä merkityksiä, jotka ovat valmiina olemassa, vaan merkitykset syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kielenkäyttö ei siis koskaan ole neutraalia, vaan sillä on aina seurauksia: käyttämällä kieltä vaikutamme jatkuvasti siihen, millaiseksi sosiaalinen todellisuutemme muotoutuu.

Diskurssintutkimus paikantuu sosiaaliseksi konstruktionismiksi nimitettyyn teoreettiseen viitekehykseen (ks. Hänninen, Kajander & Lappi tässä teoksessa). Konstruktionistisen ajattelun mukaan ainakin jotkut asiat ovat sosiaalisesti rakentuneita: vaikka esimerkiksi jako eri sukupuoliin pohjautuisi biologisiin tosiasioihin, sosiaalinen vuorovaikutus määrittelee sukupuolten rooleja ja sosiaalinen sukupuoli rakentuu eri aikoina ja eri paikoissa jossain määrin erilaiseksi. Heikossa tai maltillisessa konstruktionismissa oletetaan, että on olemassa myös kielen ulkopuolinen todellisuus, josta tutkimuksen kautta voidaan saada tietoa – tutkija ei siis kiistä tietyn ilmiön ei-kielellisiä ulottuvuuksia, vaikka keskittyisikin omassa tutkimuksessaan ilmiön rakentumiseen kielenkäytössä. Vahvassa tai radikaalissa sosiaalisessa konstruktionismissa kielenulkoinen todellisuus taas jätetään tarkas-

2 Tutkimusta kutsuttiin aluksi diskurssianalyysiksi, mutta myöhemmin tutkimuskentän laajentuessa erotettiin toisistaan diskurssianalyysi menetelmänä ja diskurssintutkimus laajempana tutkimusstrategiana, joka sisältää useita analyysimenetelmiä (ks. esim. Angermüller, Maingueneau & Wodak 2014b).

https://doi.org/10.21435/tl.274

telun ulkopuolelle, koska ajatellaan, että siihen on mahdotonta päästä käsiksi. (Heikon ja vahvan konstruktionismin eroista ja yhtäläisyyksistä diskurssintutkimuksessa esim. Egan Sjölander 2011, 32–36.)

Teoreettinen viitekehys ja kysymyksenasettelu rajaavat sitä, millaista tietoa tutkimuksen kautta voidaan tuottaa. Konstruktionistisesta perspektiivistä kielenkäyttöä tarkasteleva diskurssintutkija ei esimerkiksi pohdi, mitkä psykologiset vaikuttimet ovat johtaneet puhujan tai kirjoittajan käyttämään kieltä tietyllä tavalla tai millaisia kognitiivisia prosesseja kielenkäyttöön liittyy. Sen sijaan häntä kiinnostaa se, millaista todellisuutta puhujan kielenkäyttö tuottaa ja mitä yhteyksiä sillä on muussa kielenkäytössä rakentuvaan todellisuuteen. Diskurssintutkimus siis keskittyy siihen, miten sosiaaliset ja kulttuuriset ilmiöt rakentuvat kielenkäytössä, mutta ei tuota yleistäviä teorioita, jotka pyrkisivät selittämään ilmiöiden perimmäisiä syitä (Juhila & Suoninen 2016).

Koska diskurssintutkimus käsittelee kielenkäyttöä sosiaalisessa kontekstissaan, tarkastelun kohteena ovat sekä kielenkäytön mikrotaso että sen kontekstin muodostama makrotaso, joita ei käytännössä voi selvästi erottaa toisistaan. Diskurssintutkimuksessa konteksti (ks. esim. Blommaert 2001; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 29–33; Flowerdew 2018, 165–178; Pietikäinen & Mäntynen 2019, 37–52) voi tarkoittaa monia asioita. Esimerkiksi yksittäisen repliikin välitön tilannekonteksti on se konkreettinen puhetilanne, jossa repliikki sanotaan. Toisaalta puhetilanne on osa laajempaa kokonaisuutta. Esimerkiksi opettajan ja oppilaan välinen keskustelu voi olla osa oppituntia, joka puolestaan kytkeytyy kouluopetukseen sosiaalisena toimintana ja koululaitokseen instituutiona. Keskustelun kontekstina voidaan nähdä myös opettajan ja oppilaan väliset aiemmat keskustelut, heidän roolinsa ja asemansa opetustilanteessa tai heidän jakamansa kulttuuriset käsitykset.

Kontekstit painottuvat tutkimuksissa eri tavoin. Lingvistinen diskurssintutkimus keskittyy lähinnä kielenkäytön mikrotasoon: analyysin kohteena voivat olla esimerkiksi sanastoon ja kieliopillisiin valintoihin liittyvät yksityiskohdat, jotka vaikuttavat puheelle tai tekstille annettujen merkitysten muodostumiseen. Tärkeimpänä kontekstina voi toimia välitön kielenkäyttötilanne (ks. esim. Hiidenmaa 2008). Yhteiskuntatieteellisessä diskurssintutkimuksessa tarkastelun kohteena

https://doi.org/10.21435/tl.274

taas on usein laajempi sosiaalinen toiminta, jota kielenkäyttö osaltaan rakentaa. Tällöin analyysissa painottuu tietyn yhteisön tai laajimmillaan koko yhteiskunnan ja kulttuurin muodostama makrotaso. (Wodak & Krzyżanowski 2008; Angermüller, Maingueneau & Wodak 2014b, 2–5.) Koska kielenkäyttöä voidaan periaatteessa tarkastella lukemattomissa erilaisissa konteksteissa, tutkijan on valittava, millaiset kontekstit ovat tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta olennaisimpia.

Merkittävä osa yhteiskuntatieteellisestä diskurssintutkimuksesta paikantuu traditioon, josta englanninkielisessä kirjallisuudessa on käytetty nimitystä *critical discourse analysis* (CDA), myöhemmin myös *critical discourse studies* (CDS). Kyseessä ei niinkään ole tietty analyyttinen suuntaus, vaan kriittinen perspektiivi, jota sovelletaan monilla diskurssintutkimuksen aloilla. Kriittiset diskurssintutkijat ovat kiinnostuneita valtasuhteista ja kiinnittävät huomiota esimerkiksi siihen, miten kielenkäytöllä oikeutetaan joidenkin ryhmien hallitsevaa asemaa yhteiskunnassa tai esitetään todellisuutta joidenkin ryhmien näkökulmasta samalla kun toisten ryhmien äänet eivät pääse esiin. Tutkijat pyrkivät analyysin kautta paljastamaan kielenkäytön taakse kätkeytyvän ideologian, jolloin tutkimuksen päämääränä voi olla yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden näkyväksi tekeminen ja sorrettujen ryhmien aseman parantaminen. (Ks. esim. Wodak 2001; Wodak & Meyer 2011; Fairclough, Mulderrig & Wodak 2011; Flowerdew & Richardson 2018; myös Blommaert 2005.)

Kriittinen diskurssintutkimus on usein avoimen subjektiivista. Sitä onkin syytetty puolueellisuudesta ja esimerkiksi aineistojen tarkoitushakuisesta valikoimisesta (esim. Widdowson 1995; Schegloff 1997; Blommaert 2005, 31–33). Kriittistä traditiota edustavat tutkijat kuitenkin pitävät tieteen objektiivisuutta illuusiona: sosiaalista maailmaa ei ole mahdollista tarkastella vapaana omista asenteistaan ja ennakko-oletuksistaan, eikä mikään todellisuuden representaatio voi koskaan olla neutraali. Kriittisen diskurssintutkimuksen piirissä onkin tavallista ajatella, että tutkijan on syytä tuoda esiin oma positionsa ja ideologiset sitoumuksensa, jotta tutkimuksen lukija voi arvioida niiden vaikutusta analyysiin (esim. Locke 2004, 35–36; Pietikäinen 2008, 203; Cameron & Panović 2014, 67).

Osa seuraavassa alaluvussa esitellyistä tutkimuksista kytkeytyy kriittisen diskurssintutkimuksen traditioon. Myös tässä esityksessä

https://doi.org/10.21435/tl.274

ammennamme paljon kriittisestä diskurssintutkimuksesta, mikä näkyy etenkin käytetyssä kirjallisuudessa ja luvun loppupuolella annettavassa analyysiesimerkissä. Painotus kriittiseen diskurssintutkimukseen merkitsee tässä ennen kaikkea yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kontekstin korostamista ja herkkyyttä valtasuhteiden huomioimiseen tutkimuksessa. Analyysiesimerkissä tarkoituksena ei kuitenkaan ole ennalta oletettujen ideologioiden tai valtarakenteiden paljastaminen, vaan vallan rakentumista lähestytään aineistosta käsin.

Tietolaatikko: Käsitteet

Diskurssi (engl. *discourse*) voi kielitieteessä tarkoittaa lausetta suurempaa kielenkäytön kokonaisuutta tai kielenkäyttöä kontekstissaan. Toisaalta diskurssi voi viitata myös vakiintuneeseen kielenkäyttöön laajemmin ja kieleen sosiaalisena toimintana.

Diskurssit (engl. *a discourse, discourses*) ovat vakiintuneita asioiden merkityksellistämisen ja kuvaamisen tapoja, jotka esittävät asioita tietystä näkökulmasta. Samasta ilmiöstä voi puhua eri diskursseja käyttäen, ja nämä diskurssit voivat kilpailla toistensa kanssa. Esimerkiksi metsä näyttäytyy metsätalouden diskurssissa hyödynnettävänä resurssina, joka tuottaa puuta ihmisten tarpeisiin, kun taas luonnonsuojelun diskurssissa kyse on eri eliölajien muodostamasta luontotyypistä, jossa keskeistä on biologisen monimuotoisuuden säilyminen. Jokainen diskurssi merkityksellistää maailmaa omalla tavallaan ja sulkee samalla pois muita näkökulmia. (Esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 22–27.)

Diskurssintutkimus etnologiassa ja lähitieteissä

Millaista diskurssintutkimusta alamme tutkijat Suomessa sitten ovat tehneet, miten ja miksi? Kielenkäytön tutkimus on aina ollut keskeinen osa antropologista kulttuurien tutkimusta. Kielen merkitystä ihmisyhteisöjen elämässä tutkitaan erityisesti lingvistisessä antropologiassa (ks. esim. Duranti 2009), ja Suomessa suullisen kielenkäytön tutkimuksella on pitkät perinteet folkloristiikassa. Etnologiaan diskurssintutkimus on kuitenkin tullut yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kautta. Esittelemme seuraavaksi etnologiaan ja lähitieteisiin sijoittuvia tutkimuksia, joiden lähtökohdat ovat diskurssintutkimuk-

https://doi.org/10.21435/tl.274

selliset ja joita yhdistää kiinnostus kulttuuristen merkitysten rakentumiseen.

Folkloristi Mari Hatakka (2011) on tutkinut heteroseksuaalisen parisuhteen kulttuurista mallia käyttäen aineistona kahden Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toteuttaman, omaelämäkertoja keränneen kirjoituskilpailun vastauksia. Hän tarkasteli kirjoittajien tapaa kertoa parisuhteistaan ja erotti aineistosta viisi parisuhdetta merkityksellistävää diskurssia. Romanttisessa diskurssissa rakkaus on parisuhteen tarkoitus. Populaaritieteellisessä diskurssissa naiset ja miehet nähdään usein biologisesti ja/tai psykologisesti vastakohtaisina toimijoina; kristillisessä diskurssissa miehen ja naisen tehtävänä on toimia perheen hyväksi Jumalan kiistattoman auktoriteetin alla. Kansanperinteen diskurssissa nainen ja mies ovat kodin ja jälkeläisten tulevaisuuden turvaajia, ja yhteiskunnallinen diskurssi määrittelee parisuhteen yhteiskunnan peruspilariksi. Aineistona olevat tarinat pohjautuivat siis ihmisten omakohtaisiin kokemuksiin, mutta niistä kertoessaan he nojautuivat parisuhteen kulttuurisiin malleihin. Hatakan tutkimus osoittaa, että ihmisillä on useita yhteisesti jaettuja tapoja jäsentää parisuhteita sekä miesten ja naisten rooleja niissä.

Folkloristi Anna Hynninen ja uskontotieteilijä Teemu Taira ovat käyttäneet tutkimuksissaan kerronnallisuuteen ja vuorovaikutukseen kohdistuvaa diskurssiteoriaa. Hynninen (2017) tutki väitöskirjassaan Museoviraston ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistitietokyselyihin aktiivisesti vastanneen Toini Pelkosen omaelämäkerrallista muistelukerrontaa. Hynnisen tutkimuksen lähtökohtana on, että Pelkosen kirjoittamat tekstit ja hänen haastattelutilanteessa tuottamansa vastaukset edustavat sekä kerrontahetken omakohtaisia näkemyksiä että laajempia kulttuurisia jäsennyksiä ja ideaaleja. Kerrontahetken merkitystä tekstien, kerronnan, niiden varioinnin ja niissä esiintyvien merkitysten rakentumiselle Hynninen tutki performatiivisuusteorian[3] kautta. Kulttuurisia jäsennyksiä ja ideaaleja

3 Performatiivisuusteorian näkökulmasta kerronnassa on kiinnostavaa, miksi kerrotaan tietyllä tavalla ja miten kerronta varioi. Huomion kohteena voi olla kerronnan ajallinen muuntuvuus, kertovan subjektin moninaisuus ja se, että jotain jää aina kerronnan ulkopuolelle. (Hynninen 2017, 76–82.)

https://doi.org/10.21435/tl.274

hän taas tarkasteli diskurssintutkimuksen näkökulmasta kiinnittäen huomiota kerronnan ja elämäntarinan sosiaaliseen, kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiin ja niiden muutoksiin.

Taira (2006) on soveltanut diskurssiteoriaa analysoidessaan Työttömän tarina -kirjoituskilpailun vastauksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1993 järjestämän kilpailun tarkoituksena oli kerätä kirjoituksia siitä, miten työttömät tai heidän läheisensä kokevat työttömyyden, millainen merkitys työllä heille on ja millaista on työttömän arki. Tairaa kiinnosti se, mitä vastaukset kertovat niistä sosiokulttuurisista konteksteista, jotka työttömien kirjoituksia jäsentävät ja joita kirjoittajat kerronnassaan muokkaavat uudelleen. Tutkimuskohteena ovat siis kirjoituksissa hahmottuvat tavat, joilla työttömyys koetaan, ja diskurssit, joilla sitä merkityksellistetään.

Kulttuuriperinnöntutkija Aura Kivilaakso (2017) tarkasteli väitöskirjassaan Helsingin Puu-Käpylästä vuosina 1960–1971 käytyä kaavoituskiistaa. Kiistan lähtökohtana olivat 1950-luvulla laaditut suunnitelmat purkaa Käpylän asuinalueelle 1920-luvulla rakennetut puutalot ja korvata ne kerrostaloilla. Suunnitelma herätti vastustusta, jonka seurauksena alue ja puutalot suojeltiin. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia merkityksiä rakennusperinteeseen liitettiin aiheesta käydyssä mediakeskustelussa. Mediakeskustelu edustaa Kivilaakson tutkimuksessa sanomalehtien luomaa, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa konstruoitua maailmaa, jota hän kutsuu Puu-Käpylästä ja sen merkityksistä muodostuneeksi julkisuuskuvaksi. Tutkimus edustaa kriittistä diskurssintutkimusta, sillä se lähestyy kulttuuriperintöön liittyviä valta-asetelmia etsien kulttuuriperintöprosessiin osallistuneiden tahojen painotuksista eroja ja yhtymäkohtia. Kriittisyys tarkoittaa Kivilaakson tutkimuksessa myös sitä, ettei kulttuuriperinnön käsitettä ymmärretä valmiina vaan sosiaalisesti tuotettuna.

Etnologi Nika Potinkara (2015) tutki väitöskirjassaan, miten museonäyttelyissä rakennetaan etnisiä kategorioita, vedetään etnisiä rajoja ja tuotetaan käsityksiä etnisten ryhmien kulttuureista. Hänen pääaineistonaan olivat kahden saamelaismuseon perusnäyttelyt, joita tutkimuksessa käsiteltiin merkityksiä välittävänä toimintana – tekoina, jotka rakentavat ymmärrystä saamelaisuudesta ja ovat siten mukana tuottamassa sosiaalista todellisuutta. Museonäyttelyiden esi-

https://doi.org/10.21435/tl.274

tyksiä Potinkara tarkasteli suhteessa niihin merkityksiin, joita saamelaisuus saa muussa julkisessa keskustelussa. Ajankohtaista julkista keskustelua lähestyttiin tutkimuksessa media-aineiston kautta.

Media-aineistoa on hyödyntänyt myös etnologi Arja Turunen (2011), joka käsitteli väitöskirjassaan sitä, miten suomalaisissa naistenlehdissä keskusteltiin naisten housujen käytöstä vuosina 1889–1945. Housut ovat perinteisesti olleet miesten vaate, jota naisten ei ole ollut soveliasta käyttää. Muoti, pukeutumistavat ja suhtautuminen naisten housujen käyttöön muuttuivat 1900-luvun kuluessa, ja tutkimuksen lähtökohtana oli kysymys siitä, miten muutos tapahtui. Yhteiskuntatieteellistä mediadiskurssien tutkimusta edustavassa väitöskirjassa selvitettiin, millaisia merkityksiä naistenlehtien eri teksteissä annettiin naisten housuille ja miten lehdet pyrkivät ohjaamaan lukijoitaan housujen käytössä. Mediatutkimuksellisen lähestymistavan mukaisesti analyysissä huomioidaan tekstin mikrotason ja laajemman yhteiskunnallisen makrotason lisäksi tekstin tuotannon konteksti, joka tässä tutkimuksessa tarkoitti naistenlehti- ja juttukonseptien vaikutusta housukysymyksen käsittelyyn teksteissä. Yhteiskunnallinen makrotaso taas tarkoitti lehtikeskustelun kytkemistä suomalaisessa yhteiskunnassa, naisten asemassa sekä vaatteiden tuotannossa ja käytössä tapahtuneisiin muutoksiin.

Suojelukiistaa, etnisyyden rakentumista tai pukeutumistapojen muutosta olisi ollut mahdollista tutkia myös haastattelemalla vaikkapa suojelukiistan osapuolia, saamelaisia tai naisia. Tutkimuksissa huomion kohteena kuitenkin oli juuri mediakeskustelun ja museoiden rooli merkitysten rakentamisessa. Esimerkiksi Turusella lehtiaineisto valikoitui tutkimuskohteeksi sen vuoksi, että tutkijaa kiinnosti, miten lehdet osallistuivat pukeutumistapojen ja yhteiskunnan muutokseen pyrkimällä ohjaamaan lukijoidensa pukeutumista ja mielipiteitä.

Miten tehdä diskurssintutkimusta?

Kuten edellisen alaluvun esimerkit osoittavat, diskurssintutkimuksessa voidaan käyttää monenlaisia aineistoja – vaikkapa julkista keskustelua tai muistitietotutkimuksen menetelmillä kerättyjä kirjoituksia.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Myös haastatteluaineistoa voi lähestyä diskurssintutkimuksen näkökulmasta (ks. Abell & Myers 2008; Pietilä 2010; Nikander 2012; Suoninen 2016; Raippalinna 2022). Keskustelunanalyysissa taas tutkitaan aitoja vuorovaikutustilanteita: analyysin kohteena voi olla toisensa tuntevien ihmisten arkinen jutustelu siinä missä asiakkaan ja virkailijan välinen keskustelukin. Analyysin tarkoituksena on selvittää, miten keskustelut rakentuvat ja millaisia sääntöjä ja neuvotteluja niihin sisältyy. (Ks. esim. Cameron 2001.) Usein aineistona kuitenkin käytetään niin sanottuja valmiita aineistoja (ks. Turunen tässä teoksessa), kuten esimerkiksi lehtiartikkeleita, oppikirjoja tai poliittisia julkilausumia. Monet valmiit aineistot koostuvat sekä tekstistä että kuvista, ja diskurssintutkija voi tarkastella näitä molempia hyödyntäen tarpeen mukaan niin tekstianalyysin kuin visuaalisen analyysinkin työkaluja (ks. Kress & van Leeuwen 1996; Machin & Mayr 2012). Tällaista analyysia nimitetään multimodaaliseksi.

Myös etnografista otetta ja osallistuvaa havainnointia on mahdollista yhdistää diskurssintutkimukseen (ks. Bhatia, Flowerdew & Jones 2008a, 53–55; 2008b, 5–7; Krzyżanowski 2011; 2018; Flowerdew 2018). Suomalaisen kulttuurintutkimuksen kentällä tällaista lingvistisen antropologian (Duranti 2009) tutkimusperinteestä ammentavaa etnografista diskurssintutkimusta ei kuitenkaan ole juuri tehty. Poikkeuksena voi mainita Antti Lindforsin (2019) stand up -komiikkaa käsittelevän folkloristiikan väitöstutkimuksen, jossa folkloristiikan näkökulma yhdistyy lingvistisen antropologian ja kulttuurintutkimuksen näkökulmiin. Lindfors hyödyntää osallistuvaa havainnointia osana tutkimusta, muiden aineistojen ja menetelmien ohessa.

Se, miten aineistoa analysoidaan ja minkälaisiin kielenkäytön piirteisiin siinä kiinnitetään huomiota, riippuu viime kädessä tutkimuskysymyksestä eli siitä, mitä analyysin avulla halutaan selvittää (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 149–152, 167–168). Tutkitaanko merkityksenannon tapojen moninaisuutta vai jonkin tietyn diskurssin rakentumista? Halutaanko kiinnittää huomio tyypilliseen vai poikkeukselliseen, hegemoniseen vai marginaaliseen? Vai kohdistuuko kiinnostus esimerkiksi tietyntyyppisen representaation, toimijuuden, identiteetin, sosiaalisen käytännön tai valtasuhteen rakentumiseen jossakin määrätyssä vuorovaikutustilanteessa, diskurssissa tai aineistossa?

https://doi.org/10.21435/tl.274

Kulttuurien tutkimukselle on tyypillistä aineistolähtöisyys: lukemalla aineistoa moneen kertaan pyritään kiinnittämään huomio aineistolle ominaisiin piirteisiin. Tästä huolimatta diskurssit eivät nouse aineistosta itsestään, vaan tutkija valitsee analyysin kohteeksi ne diskurssit tai kielenkäytön piirteet, jotka ovat tutkimusongelman kannalta olennaisia. Koska tutkimusongelma kytkeytyy aina johonkin tieteelliseen keskusteluun, tutkimustehtävä ja siihen liittyvät tieteelliset käsitteet toimivat analyysin lähtökohtana. Esimerkiksi sukupuolentutkimuksellinen tai kasvatuksen historiaa koskeva tutkimustehtävä ohjaa kohdistamaan analyysin tapaan, jolla tekstissä tuotetaan sukupuolta tai kasvatuksen ihanteita (ks. Turunen 2019). Tutkimuskysymyksiä voi toki muokata aineiston perusteella – olennaista on perustella valinnat ja ymmärtää niiden seuraukset. Tutkittavaa ilmiötä voi kontekstoida hyvin eri tavoin ja periaatteessa loputtomasti (Taira 2004, 54–61), mutta kaikkea ei voi käsitellä yhdessä tutkimuksessa.

Tutkimusaineiston kokoamisen ja rajaamisen periaatteet luonnollisesti vaikuttavat siihen, mitä aineiston perusteella voidaan sanoa. Jos tutkitaan esimerkiksi media-aineistoa ja aineisto kootaan hakusanoja käyttämällä, käytetyt hakutermit rajaavat aineiston sisältämiä merkityksiä ja diskursseja jo lähtökohtaisesti. Samaan tapaan haastattelijan käyttämät käsitteet ja kysymykset ohjaavat haastateltavaa puhumaan tietyistä näkökulmista tai diskursseista käsin, kenties poissulkien muita. Tämä ei sinänsä ole ongelma; oleellista on, että haastateltavan ja haastattelijan välinen vuorovaikutus otetaan huomioon tutkimuksessa (ks. Hämeenaho, Koskinen-Koivisto & Mäkinen tässä teoksessa; Ruusuvuori & Tiittula 2017). Myös analysoitavan aineiston määrä on mietittävä tapauskohtaisesti. Sopiva aineiston laajuus riippuu esimerkiksi tarkkuudesta, jolla kielenkäyttöä halutaan tarkastella – mitä pienempi aineisto, sitä suurempi tarkkuus on mahdollinen. Aineistoa voi toki rajata myös analyysiprosessin kuluessa sitä mukaa, kun tarkasteltava konteksti ja tutkimuskysymys täsmentyvät.

Tekstin diskursiivisia ja kielellisiä piirteitä analysoidessa huomion voi tutkimuskysymyksestä riippuen kiinnittää esimerkiksi sanastoon, toistuviin ilmaisuihin ja merkityksenannon tapoihin (miten jotakin asiaa merkityksellistään), tekstissä tuotettuun toimijuuteen ja subjektipositioihin (miten toimijuus, roolit ja identiteetit rakentuvat) tai aineistossa kuuluviin ääniin (miten erilaiset äänet tulevat

https://doi.org/10.21435/tl.274

kuuluviin ja missä kontekstissa) (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 172–173). Laajaa aineistoa tutkittaessa analyysi kannattaa aloittaa lukemalla aineistoa useaan kertaan ja kiinnittämällä huomiota koko aineistossa toistuviin kielellisiin tai visuaalisiin piirteisiin. Tämä auttaa valitsemaan tarkemman analyysin kohteeksi piirteet, jotka ovat tutkimuskysymyksen ja aineiston kannalta relevantteja. Analyysissa voi kokeilla eri työkaluja eli huomion kiinnittämistä erilaisiin asioihin – jos analyysi takkuaa, uusi työkalu voi avata siihen uuden näkökulman (mahdollisista työkaluista ks. esim. Fairclough 2003; Wodak & Krzyżanowski 2008; Gee 2014). Oman aineiston rinnalla on hyvä lukea vastaavia aiheita käsitteleviä muita tutkimuksia, sillä aineistojen ”ristiinlukeminen” saattaa auttaa hahmottamaan oman aineiston erityispiirteitä.

Analyysiesimerkki: ruokahävikki sanomalehtidiskurssissa

Diskurssintutkimuksellinen lähestymistapa merkitsee ennen kaikkea tutkimuskohteeseen ja aineistoon otettavaa näkökulmaa. Aineiston analyysissa käytettävät menetelmät valitaan ja muokataan tapauskohtaisesti sen perusteella, millaisiin kysymyksiin tutkimuksessa halutaan vastata. Seuraavassa annamme esimerkin siitä, miten diskurssintutkimuksellista lähestymistapaa edustava aineiston analyysi voi käytännössä tapahtua. Esimerkissä keskitymme analysoimaan sanomalehtiartikkelia. Analysoimme aluksi kielenkäytön mikrotason piirteitä, minkä jälkeen avaamme tekstin tilannekontekstia. Lopuksi rakennamme aineistossa esiintyvien diskurssien perusteella tekstin yhteiskunnallista ja kulttuurista kontekstia.

Analysoitavana on ruokahävikkiä käsittelevä sanomalehtiartikkeli *Helsingin Sanomista* vuodelta 2013. Artikkeli sisältyy etnologi Liia-Maria Raippalinnan väitöstutkimustaan varten keräämään aineistokokonaisuuteen, joka koostuu ruokahävikkiä käsittelevistä *Helsingin Sanomien* artikkeleista vuosilta 2010–2017. Analyysiesimerkissä tarkastellaan ruokahävikin ja vastuullisen kuluttajuuden rakentumista esimerkkitekstissä. Tarkoituksena on tunnistaa diskurssit, joissa ruokahävikkiä ja vastuullista kuluttajuutta tuotetaan, ja antaa esimerkkejä siitä, miten niitä voi kontekstualisoida tutkimuksessa.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Ruokaa roskiin satojen miljoonien edestä

Kotien ruokahävikin vaikutus ilmastopäästöihin vastaa noin 100 000 henkilöauton vuosipäästöjä

Suomalaiset ovat huolissaan ruokapakkausten määrästä, mutta roskiin heitetty ruoka on paljon suurempi haitta ympäristölle.

Suomalaisissa kodeissa lähes joka kymmenes peruna, leipä ja hedelmä päätyy roskikseen, kertoo tuore tutkimus. Syömäkelpoista ruokaa heitetään pois satojen miljoonien eurojen edestä vuodessa.

”Kotitaloudet kantavat kotiin vuosittain ruokaa yli 400 kiloa henkeä kohden ja peräti 23 kiloa tästä ruuasta päätyy roskakoriin”, sanoo tutkija [nimi] Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta (MTT).

MTT selvitti Ecopaf-tutkimuksessaan 380 suomalaisen kotitalouden ruokahävikkiä ja ruokaostoksia.

Tiedot yllättivät tamperelaisen [nimi] jonka kahden hengen ja kahden koiran talous oli yksi tutkituista.

”Yllättävän suuria lukuja. Kyllä meilläkin on joskus leipää mennyt roskiin, mutta ruuantähteet menevät yleensä koirille, jotka ovat meidän jätelinkoja”, [mainittu henkilö] sanoo.

Tutkimuksen mukaan kuluttajat ovat eniten huolissaan ruokapakkausten ympäristövaikutuksista, mutta ne ovat häviävän pieniä verrattuna ruuantuotannon ympäristövaikutuksiin.

”Kuluttajat näkevät keittiössään ne muovipakkaukset, joten huoli on ymmärrettävä. Ympäristöön vaikuttavat eniten kuitenkin ruuan tuotannon eri vaiheet, jotka eivät kuluttajalle näy. Siksi roskiin heitetty ruoka on valtava ympäristöhaitta”, sanoo tutkimuksen vastaava johtaja [nimi].

Kotitalouksien ruokahävikin vaikutus ilmastopäästöihin vastaa MTT:n mukaan noin 100 000 henkilöauton vuotuisia päästöjä.

”Aika karu tieto. Minäkin olen ollut eniten huolissani niistä pakkauksista”, [tutkimukseen osallistunut] sanoo.

Kaupoista, ravintoloista ja teollisuudesta päätyy jätteeksi selvästi vähemmän ruokaa kuin kodeista.

Eniten ruokaa menee roskiin niissä talouksissa, jotka ostavat eniten ruokaa henkeä kohti. Pienet taloudet ostavat yhtä suuria pakkauksia kuin suuret.

Tutkimuksen vastauksissa moni valitti sitä, että esimerkiksi leipää saa kaupasta vain suurissa pakkauksissa.

MTT muistuttaa, että oikeanlainen pakkaus estää ruuan pilaantumisen ja pidentää sen säilyvyyttä.

”Vaikka muovipakkausten valmistuksessa on käytetty öljyä, ympäristövaikutukset ovat huomattavasti pienempiä kuin ruuan”, [tutkimuksen johtaja] sanoo.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Suomessa käytetystä pakkausmuovista noin puolet menee yhä kaatopaikoille. Kolmen vuoden päästä voimaan tuleva asetus määrää, että kaikki muovijäte on otettava hyötykäyttöön. Joissakin kunnissa kerätty muovi menee jo energiantuotantoon.
Roskiin menevän ruuan arvo yhden hengen talouksissa on noin sata euroa vuodessa, pariskunnilla 145 euroa ja lapsiperheissä lähes 300 euroa vuodessa.
Tutkimuksessa kävi ilmi, että vain harvat olivat tiedostaneet roskiin menevän ruuan taloudellisen arvon. Moni ei myöskään ennen tutkimusta kiinnittänyt huomiota ruokahävikin määrään.
”Aloin muuttaa tapojani tutkimuksen myötä. Kun rahat ovat tiukalla, olen ennenkin katsonut miten paljon ostan, mutta parantamisen varaa löytyi silti”, [tutkimukseen osallistunut] kertoo.
(*Helsingin Sanomat*. Kotimaa 17.5.2013 2:00)

Keskeiset ilmaisut ja merkitykset

Aloitamme sanomalehtiartikkelin analyysin tarkastelemalla, miten ruokahävikkiä merkityksellistetään esimerkkitekstissä. Tekstin otsikko ja ingressi sisältävät keskeisiä rajauksia ja representaatioita. Otsikossa ruokahävikki esitetään talouden viitekehyksessä ja ingressissä ympäristöongelmana. Lisäksi ruokahävikin käsittely rajataan ”koteihin” ja huomio suunnataan kotitalouksien rooliin osana ruokahävikki- ja ympäristöongelmaa.

Ruokahävikki ympäristöongelmana ja ruokahävikki taloudellisena kysymyksenä vuorottelevat tekstissä, jolloin voidaan myös puhua ekologisesta ja taloudellisesta diskurssista. Ekologisessa diskurssissa alleviivataan roskiin päätyvän ruuan aiheuttamaa ympäristöhaittaa vertaamalla sitä liikenteen päästöihin ja pakkausmateriaalien ympäristövaikutuksiin. Taloudellisessa diskurssissa tuodaan esiin ruokahävikin kustannuksia. Ruokahävikille ei anneta tekstissä selkeää määritelmää, mutta tekstianalyysi osoittaa, että käytännössä se esitetään roskiin heitettynä ruokana. Vaikka tämä on suomalaisessa keskustelussa yleinen määritelmä, se ei ole ainoa mahdollinen tapa lähestyä hävikkiongelmaa. Joissakin määritelmissä esimerkiksi yksilön tarpeen ylittävä ravinnonsaanti tai eläintuotantoon käytetyt maatalouden resurssit (englanniksi *food loss*) vertautuvat käyttämättä jääneeseen ruokaan (englanniksi *food waste*). Tekstin ilmiasun lisäksi

https://doi.org/10.21435/tl.274

analyysissa kannattaakin kiinnittää huomiota implisiittisiin oletuksiin ja pois rajattuihin näkökulmiin.

”Ruokaa roskiin” on tekstissä ja koko aineistossa toistuva ilmaisu. Ruuan roskiin heittäminen ei useinkaan ole käytännöllinen kuvaus siitä, mitä hävikkiruualle tapahtuu. Ruuan haaskaukseen liittyvänä metaforana ilmaisu on arvottava. Se viittaa ruoan roskiin heittämiseen sosiokulttuuristen arvojen ja normien vastaisena toimintana. Esimerkiksi otsikko ”Ruokaa roskiin satojen miljoonien edestä” vetoaa perinteisiin sosiokulttuurisiin arvoihin samalla kun se alleviivaa ongelman mittaluokkaa taloudellisesta näkökulmasta. Myös tieteelliseen tutkimukseen perustuvat ruokahävikin määrää ja vaikutuksia kuvaavat numeraaliset representaatiot toistuvat läpi aineiston, todistavat hävikkiongelmasta ja perustelevat siihen liittyviä toimia.

Toimijuus

Hävikkiä tuottavina toimijoina mainitaan esimerkiksi ”kodit”, ”suomalaiset”, ”suomalaiset kotitaloudet”, ”kotitaloudet” ja ”kuluttajat”. Vastuu kotitalouksien ruokahävikistä annetaan yksittäisille kotitalouksille, jotka ”kantavat kotiin vuosittain ruokaa yli 400 kiloa henkeä kohden ja peräti 23 kiloa tästä ruuasta päätyy roskakoriin”. Kotitalouksissa syntyvän ruokahävikin määrän vertaaminen kaupan, teollisuuden ja ravintoloiden hävikkiin tekstin loppupuolella vielä korostaa kotitalouksien roolia ja kuluttajien toimintaa hävikkiongelman keskiössä.

Kuluttajia ei kuitenkaan syytetä välinpitämättömyydestä ympäristön suhteen, sillä he ”ovat huolissaan” muovipakkauksista, jotka he ”näkevät keittiössään”. Ongelmaksi ehdotetaan tiedon puutetta: ”ympäristöön vaikuttavat eniten kuitenkin ruuan tuotannon eri vaiheet, jotka eivät kuluttajalle näy”. Tiedon puutetta ja ilmiön yllättävyyttä alleviivaavat myös ilmaisut ”yllättävän suuria lukuja”, ”aika karu tieto”, ”harvat olivat tiedostaneet – – taloudellisen arvon” ja ”moni ei – – kiinnittänyt huomiota ruokahävikin määrään”.

Toisaalta aktiivisina toimijoina tekstissä esitetään Maa- ja metsätalouden tutkimuskeskus (MTT) ja tutkijat. Heidän toimijuutensa rakentuu suhteessa kuluttajien ja kotitalouksien toimijuuteen, kun he ”selvittävät” ruokahävikin syntyyn johtaneita syitä, ”sanovat” miten

https://doi.org/10.21435/tl.274

asiat tutkimuksen mukaan ovat ja ”muistuttavat” kuluttajia elintarvikepakkausten hyödyllisyydestä. Samalla tutkijoiden toimijuus rakentuu suhteessa lukijoihin, joita artikkelissa puhutellaan kuluttajina ja potentiaalisina hävikin tuottajina tai vähentäjinä, joskin epäsuorasti.

Tekstissä esiintyvä yksityishenkilö edustaa itseään tarkkailevaa, eteenpäin pyrkivää ja esimerkillistä toimijuutta, kuluttajuutta. Reflektoimalla omaa toimintaansa tutkimustuloksia vasten hän luo siltaa yksittäisen kuluttajan ja tutkijoiden sanoman välille. Lehtijuttuun liittyvässä valokuvassa hän syöttää keittiössään ruoantähteitä paistinpannulta koirilleen. Kuva konkretisoi hävikkiongelman kiinnittämällä sen arkielämän todellisuuteen ja antamalla abstraktille kuluttajalle kasvot. Siinä kuluttaja esiintyy hävikin tuottajana, mutta ennen kaikkea sen potentiaalisena vähentäjänä, koska ruuantähteiden syöttäminen koirille voidaan nähdä hävikintorjuntana.

Äänet

Artikkelissa ruokahävikkiä tarkastellaan MTT:n näkökulmasta. MTT:n ohella tekstissä annetaan ääni kotitalouksille ja kuluttajille, mutta kuluttajien ääni ilmenee vain tutkimuksen ja tutkimustulosten välityksellä ja niiden voimakkaasti muokkaamana. Lisäksi tekstissä kuullaan yksilöityä kuluttajaa, joka esiintyy siinä omalla nimellään. Hän kommentoi MTT:n tutkimusta, johon hän on osallistunut tutkittavana. Yksilöllisen kuluttajan äänen esiintyminen uutistekstissä on Raippalinnan tutkimuksen aineistossa poikkeuksellinen piirre. Kuluttajan kommentit kuitenkin lähinnä todistavat MTT:n tutkimustulosten puolesta ja toimivat sen sanomaa vahvistaen. Äänten (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 122–128) asettelu tekstissä on hyvin hierarkkista, ja kuluttajien äänet ovat alisteisia MTT:n äänelle. Kuluttajan positiivinen rooli hävikin vähentäjänä tulee kuitenkin esiin juuri jutussa esiintyvän yksityishenkilön, toimittajan ja lehtikuvaajan välityksellä.

Diskurssintutkimuksessa kieltä ja kielenkäyttöä lähestytään sosiaalisena toimintana, joten tekstejä analysoitaessa on hyvä kysyä, mitä niissä ja niillä tehdään. Esimerkkitekstissä tehdään ruokahävikkiongelmaa näkyväksi ja herätellään kuluttajia vähentämään omaa ruokahävikkiään. Kuluttajia pyritään saamaan liikkeelle erityisesti

https://doi.org/10.21435/tl.274

tiedon avulla. Ruokahävikin määritelmän ja kuluttajan vastuun ohella tiedon jakaminen ruokahävikin vähentämisen keinona onkin yksi kirjoituksen julkilausumattomista lähtöoletuksista.

Tilannekonteksti

Yksittäisen tekstin kontekstin tarkasteleminen on hyvä aloittaa pohtimalla, minkälaisesta tekstistä on kyse ja missä yhteydessä se on tuotettu. Esimerkkiartikkeli on 17.5.2013 *Helsingin Sanomien* Kotimaa-palstalla julkaistu uutisteksti. Yhdessä kahden pienemmän samalla palstalla julkaistun lehtijutun (”Kilohinta ei kerro kaikkea” ja ”Viisi tapaa vähentää ruokahävikkiä: Mieti etukäteen mitä syöt”) kanssa se muodostaa kotitalouksien ruokahävikkiin ja sen vähentämiseen liittyvän juttukokonaisuuden (ks. Turunen 2011, 75, 79). Juttukokonaisuuden osat perustuvat erilaisiin tekstin tuottamisen konventioihin ja genreihin, ja niillä on erilaiset funktiot (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 82–90). Osana juttukokonaisuutta ne kuitenkin rakentuvat ja saavat merkityksensä suhteessa toisiinsa. Siinä missä esimerkkiartikkelissa tehdään ruokahävikkiä ja sen ekologisia ja taloudellisia seurauksia näkyviksi, juttukokonaisuuden toinen osa ”Kilohinta ei kerro kaikkea” on lukijalle suunnattua kuluttajavalistusta, jossa pois heitetyn ruuan hintaa konkretisoidaan yksinkertaisten esimerkkien avulla. Sen sanomana on, että suuressa pakkauksessa myytävä kilohinnaltaan halvempi tuote ei välttämättä tule edullisemmaksi, jos tuotetta ei hyödynnetä kokonaan.

Lehtiartikkelit liittyvät usein johonkin konkreettiseen ajankohtaiseen tapahtumaan. Esimerkkiteksti liittyy Maa- ja metsätalouden tutkimuskeskuksen (MTT) ECOPAFF-tutkimukseen ja sen julkistamiseen, vaikka julkaisutapahtumaan viitataan vain epäsuorasti lauseella ”kertoo tuore tutkimus”. Intertekstuaalisten viittausten (ks. Fairclough 1992, 100–136; Blommaert 2005, 46) seuraaminen tätä pidemmälle ei välttämättä ole tarpeen tutkimuksessa. Tässä kuitenkin demonstroimme, kuinka niitä seuraamalla voi pyrkiä jäljittämään ja paikantamaan aineistosta löytyviä ääniä ja diskursseja: Internetin hakukonetta käyttämällä löytyy MTT:n ECOPAFF-tutkimuksen tiedote, joka on julkaistu lehtijutun ilmestymistä edeltävänä päivänä. Osa lehtiartikkelissa esiintyvistä lauseista on kopioitu suoraan tiedotteesta. Tästä

https://doi.org/10.21435/tl.274

voidaan päätellä, että MTT:n tiedotteen ääni ja näkökulma välittyvät uutistekstissä lähes sellaisinaan. Ruokahävikkiä käsitellään esimerkkitekstissä nimenomaan MTT:n harjoittaman tieteellis-poliittisen diskurssin näkökulmasta.

Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti

Kontekstin rakentamisessa ja rajaamisessa on viime kädessä kyse tutkijan tekemistä valinnoista. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen kontekstin rakentaminen edellyttää sekä hyvää aineiston tuntemista että laajaa perehtymistä valittuihin konteksteihin esimerkiksi tutkimuskirjallisuuden avulla ja valittuja intertekstuaalisia viitteitä seuraamalla. Analyysin uskottavuuden kannalta on oleellista, että yhteydet tekstin ja yhteiskunnallisen kontekstin välillä pystytään osoittamaan aineistosta ja tekstin tilannekontekstista käsin.

MTT:llä ja sitä kautta Euroopan Unionin tieteellis-poliittisella diskurssilla on ollut hegemoninen rooli suomalaisessa ruokahävikkikeskustelussa etenkin keskustelun alkuvuosina. Ruokahävikin käsite ja ruokahävikkiongelma nousivat Suomessa julkisuuteen 2010-luvun vaihteessa juuri MTT:n tutkimusten myötä. MTT:n tutkimus ruokahävikistä kytkeytyi eurooppalaiseen ja kansainvälisen tutkimuskenttään ja EU:n kiertotalousajatteluun liittyvään tavoitteeseen tehostaa resurssien käyttöä ja ruokajärjestelmää. Kotitalouksien ruokahävikin vähentäminen ja kuluttajien käyttäytymisen muuttaminen ovat olleet merkittäviä tavoitteita EU:n hävikkipolitiikassa. (Raippalinna 2020.)

Ruokahävikkidiskurssissa kuitenkin sekoittuu koko joukko kulttuurisia merkityksenannon tapoja. Siten diskurssin kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin rakentaminen voisi myös merkitä sen kytkemistä laajempaan ympäristö- ja ilmastokeskusteluun, kiertotalousajatteluun tai kuluttajavalistukseen ja kotitalousneuvontaan historiallisina ja sosiokulttuurisina käytäntöinä. Aineistosta esiin nostetut ruokahävikin ja kuluttajan representaatiot voitaisiin yhtä hyvin kontekstoida osaksi ruokaan liittyvää mediakeskustelua tai kytkeä suomalaiseen ruokakulttuuriin ja ruokaan liittyviin sosiokulttuurisiin normeihin.

Etnologiatieteiden näkökulmasta kiinnostavaa on juuri diskurssien moninaisuus ja se, kuinka erilaiset äänet tulevat kuuluviin aineistossa.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Hegemonisen diskurssin tarkastelun sijaan tai sen lisäksi aineistosta voikin pyrkiä lukemaan hegemonista diskurssia vastustavia – tai siitä riippumattomia – merkityksenannon tapoja. Kriittisen näkökulman omaksuva tutkija voisi kiinnittää huomionsa vaikkapa siihen, kuinka ruokahävikkidiskurssissa ja siihen liittyvissä sosiaalisissa käytänteissä tuotetaan ja pidetään yllä sosiaalisia rakenteita ja valtasuhteita. Ruoka-avun ja kauppojen hävikkiruuan yhdistäminen on tästä ilmeinen esimerkki.

Lopuksi: milloin diskurssintutkimus on hyvä lähestymistapa?

Diskurssintutkimus ei ole analyysiväline, jota voisi hyödyntää tutkimuksessa kuin tutkimuksessa. Se on tutkimusta ohjaava lähestymistapa, joka määrittää todellisuuteen, tutkittavaan ilmiöön ja aineistoon otettavaa näkökulmaa. Vaikka aineiston huolellinen analyysi on aina osa diskurssintutkimusta, tutkimuksen lähtökohtana on tutkimusongelman ja tutkimuskysymysten muotoilu.

Diskurssintutkimus on luonteva lähtökohta, kun tarkastelun kohteena on kielenkäytössä rakentuva sosiaalinen todellisuus. Se on otollinen lähestymistapa esimerkiksi silloin kun halutaan tutkia, miten ihmiset jäsentävät avioerokokemuksiaan blogiteksteissä, rakentavat ammatillisia rooleja ja identiteettejä kahvipöytäkeskusteluissa tai oikeuttavat tai kyseenalaistavat ilmastonmuutoksen vastaisia toimia lehtiartikkeleissa ja viranomaisasiakirjoissa. Jos tutkimuksessa taas pyritään aineistoa analysoimalla tekemään tulkintoja jostakin kielen ulkopuolisesta todellisuudesta, jota kielenkäytön ajatellaan heijastavan, diskurssintutkimus ei ole sopiva lähestymistapa: sen keinoin ei päästä käsiksi siihen, mitä avioeroprosessi kirjoittajalle merkitsee, minkälaista sukupuolista syrjintää ihmiset ovat kokeneet tai miksi ilmastonmuutoksen vastaisiin toimiin on ryhdytty.

Diskurssintutkimuksen moniulotteisesta ja hajanaisesta kentästä johtuen viittaus diskurssintutkimukseen tai diskurssianalyysiin ei riitä tutkimuksen lähestymistavan tai tutkimusmenetelmän kuvaukseksi tutkimustekstissä. Jokaisessa tutkimuksessa on määriteltävä, mitä diskurssintutkimuksellinen lähestymistapa juuri tässä tapauksessa

https://doi.org/10.21435/tl.274

tarkoittaa, ja siten paikannettava tutkimuksensa diskurssintutkimuksen kentälle. Lisäksi on selvitettävä, mitä analyysin välineitä tutkimuksessa on hyödynnetty. Analyysissa voidaan soveltaa diskurssintutkimuksen piirissä aiemmin kehitettyjä menetelmiä ja työkaluja, mutta tämä ei ole välttämätöntä. Tärkeintä on kertoa selvästi, miten analyysi on tehty ja miten aineiston kanssa on käytännössä toimittu: mitä aineistolta on kysytty ja miten vastauksia kysymykseen on etsitty.

Lisälukemista

Angermüller, Johannes, Maingueneau, Dominique & Wodak, Ruth (toim.). 2014. *The discourse studies reader. Main currents in theory and analysis*. Amsterdam: John Benjamins.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Machin, David & Mayr, Andrea. 2012. *How to do critical discourse analysis. A multimodal introduction*. Los Angeles: Sage.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne. 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Wodak, Ruth & Krzyżanowski, Michał (toim.). 2008. *Qualitative discourse analysis in the social sciences*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Lähteet

Abell, Jackie & Myers, Greg. 2008. Analyzing research interviews. Julkaisussa: Wodak, Ruth & Krzyżanowski, Michał (toim.) *Qualitative discourse analysis in the social sciences*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 121–144.

Angermüller, Johannes, Maingueneau, Dominique & Wodak, Ruth (toim.). 2014a. *The discourse studies reader. Main currents in theory and analysis*. Amsterdam: John Benjamins.

Angermüller, Johannes, Maingueneau, Dominique & Wodak, Ruth. 2014b. Introduction. Julkaisussa: Angermüller, Johannes, Maingueneau, Dominique & Wodak, Ruth (toim.) *The discourse studies reader. Main currents in theory and analysis*. Amsterdam: John Benjamins, 1–14.

Bhatia, Vijay K., Flowerdew, John & Jones, Rodney H. (toim). 2008a. *Advances in discourse studies*. Lontoo: Routledge.

Bhatia, Vijay K., Flowerdew, John & Jones, Rodney H. 2008b. Approaches to discourse analysis. Julkaisussa: Bhatia, Vijay K., Flowerdew, John & Jones, Rodney H. (toim.) *Advances in discourse studies*. Lontoo: Routledge, 1–17.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Blommaert, Jan. 2001. Context is/as critique. *Critique of anthropology* 21: 1, 13–32. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.1177/0308275X0102100102.

Blommaert, Jan. 2005. *Discourse. A critical introduction*. New York: Cambridge University Press.

Cameron, Deborah. 2001. *Working with spoken discourse*. Los Angeles: Sage.

Cameron, Deborah & Panović, Ivan. 2014. *Working with written discourse*. Los Angeles: Sage.

Dijk, Teun A. van (toim.). 2011. *Discourse studies: a multidisciplinary introduction*. 2 p. Los Angeles: Sage.

Duranti, Alessandro. 2009. *Linguistic anthropology: a reader*. 2. p. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Egan Sjölander, Annika. 2011. Introduction: comparing critical discourse analyses and discourse theory. Julkaisussa: Sjölander, Annika & Gunnarson Payne, Jenny (toim.) *Tracking discourses. Politics, identity and social change*. Lund: Nordic academic press, 13–48.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman. 2003. *Analysing discourse: textual analysis for social research.* Lontoo: Routledge.

Fairclough, Norman, Mulderrig, Jane & Wodak, Ruth. 2011. Critical discourse analysis. Julkaisussa: Dijk, Teun A. van (toim.) *Discourse studies. A multidisciplinary introduction*. 2. p. Los Angeles: Sage.

Flowerdew, John. 2018. Critical discourse studies and context. Julkaisussa: Flowerdew, John & Richardson, John E. (toim.) *The Routledge handbook of critical discourse studies*. Lontoo: Routledge, 165–178.

Flowerdew, John & Richardson, John E. (toim.). 2018. *The Routledge handbook of critical discourse studies*. Lontoo: Routledge.

Flowerdew, John & Richardson, John E. 2018. Introduction. Julkaisussa: Flowerdew, John & Richardson, John E. (toim.) *The Routledge handbook of critical discourse studies*. Lontoo: Routledge, 1–10.

Gee, James Paul. 2014. *How to do discourse analysis. A toolkit*. Abingdon: Routledge.

Hatakka, Mari. 2011. *Nainen, mies, rakkaus, seksi. Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelämäkertaaineiston valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6746-4.

Hiidenmaa, Pirjo. 2008. Lingvistinen tekstintutkimus. Julkaisussa: Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi, yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 162–190.

Hynninen, Anna. 2017. *Minä, lotta, vaimo, äiti. Kerronnan variaatio ja toimijuus aktiivikertojan muistelukerronnassa*. Turku: Turun yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6729-2.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2016. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Julkaisussa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 445–463.

Kivilaakso, Aura. 2017. *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Turku: Turun yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6789-6.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo. 1996. *Reading images. The grammar of visual design*. Lontoo: Routledge.

Krzyżanowski, Michał. 2011. Ethnography and critical discourse analysis: towards a problem-oriented research dialogue. *Critical discourse studies* 8:4, 231–238.

Krzyżanowski, Michał. 2018. Ethnography and critical discourse studies. Julkaisussa: Flowerdew, John & Richardson, John E. (toim.) *The Routledge handbook of critical discourse studies*. Lontoo: Routledge, 179–194. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.1080/17405904.2011.601630.

Lindfors, Antti. 2019. *Intimately allegorical. The poetics of self-mediation in stand-up comedy.* Turku: Turun yliopisto. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7651-5.

Locke, Terry. 2004. *Critical discourse analysis*. Lontoo: Continuum.

Machin, David & Mayr, Andrea. 2012. *How to do critical discourse analysis. A multimodal introduction*. Los Angeles: Sage.

Nikander, Pirjo. 2012. Interviews as discourse data. Julkaisussa: Gubrium, Jaber F., Holstein, James A., Marvasti, Amir B. & McKinney, Karyn D. (toim.) *The Sage handbook of interview research. The complexity of the craft*. 2. p. Los Angeles: Sage, 397–413.

Pietikäinen, Sari. 2008. Kriittinen diskurssintutkimus. Julkaisussa: Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.) *Kieli, diskurssi, yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 191–218.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne. 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne. 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Pietilä, Ilkka. 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Julkaisussa: Ruusuvuori, Johanna, Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 212–241.

Potinkara, Nika. 2015. *Etnisyyden rakentuminen kahden saamelaismuseon perusnäyttelyissä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. [viitattu 25.8.2022] Saatavissa: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6400-9.

Raippalinna, Liia-Maria. 2020. Mobilising consumers for food waste reduction in Finnish media discourse. Julkaisussa: Närvänen, Elina, Mesiranta, Nina, Mattila, Malla & Heikkinen, Anna (toim.) *Food Waste Management. Solving the wicked problem*. Cham: Palgrave Macmillan, 289–321.

https://doi.org/10.21435/tl.274

Raippalinna, Liia-Maria. 2022. Banal sustainability. Renewing the traditional cultural norm of not wasting food. *Ethnologia Europaea* 52:1, 1–23. [viitattu 15.8.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.16995/ee.4804.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa. 2017. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Julkaisussa: Hyvärinen, Matti, Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino, 46–83.

Schegloff, Emanuel A. 1997. Whose text? Whose context? *Discourse and Society* 8:2, 165–187. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.1177/0957926597008002002.

Suoninen, Eero. 2016. Mistä on perheenäidit tehty? Haastattelupuheen analyysi. Julkaisussa: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 86–116.

Taira, Teemu. 2004. Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. Julkaisussa: Kurki, Tuulikki (toim.) *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 40–60.

Taira, Teemu. 2006. *Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tannen, Deborah, Hamilton, Heidi E. & Schiffrin, Deborah (toim.). 2015. *The handbook of discourse analysis*. 2. p. Chichester: Wiley Blackwell.

Turunen, Arja. 2011. *"Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme?" Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

Turunen Arja. 2019. Nykyaikaista naista luomassa. Kotilieden, Emäntälehden ja Toverittaren pukeutumisohjeet kansalaiskasvatuksena 1920–1930-luvuilla. *Kasvatus ja Aika* 13:4, 4–25. [viitattu 10.5.2022] Saatavissa: https://doi.org/10.33350/ka.83055.

Widdowson, Henry G. 1995. Discourse analysis: a critical view. *Language and Literature* 4, 157–174.

Wodak, Ruth. 2001. What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. Julkaisussa: Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) *Methods of critical discourse analysis*. Lontoo: Sage, 1–13.

Wodak, Ruth & Krzyżanowski, Michał (toim.). 2008. *Qualitative discourse analysis in the social sciences*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.). 2011. *Methods of critical discourse analysis*. Lontoo: Sage.

https://doi.org/10.21435/tl.274